

Asia: VN/1646/2020

Lausuntopyyntö sosiaaliturvakomitean välimietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

1. Sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistäminen (välimietinnön ehdotukset 1 ja 2)1.1 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset hakuajat ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä etuuksissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia etuuksien hakuajojen yhtenäistämällä voisi olla?

Sosiaaliturvajärjestelmää ja sen lainsäädäntöä pidetään yleisesti melko monimutkaisena. Järjestelmän ymmärrettävyyttä ja hyväksyttävyyttä voisi lisätä, jos etuuksien välisiä eroja pystyttäisiin vähentämään, esimerkiksi erilaisia hakuajoja tai maksupäiviä yhtenäistämällä. Maksupäivien yhtenäistäminen saattaisi lisätä etuudenhakijan oman taloudenhallinnan tunnetta, jos eri etuudet maksettaisiin samana päivänä. Tällä saattaisi puolestaan olla positiivinen vaikutus maksuhäiriömerkintöjen kertymiseen.

Vaikka järjestelmän yksinkertaistamisen tavoite onkin yleisellä tasolla sinällään kannatettavaa, ei yksinkertaistamisen varjolla kuitenkaan ole syytä tehdä etuuksien tarkoitukseen ja kohdentamiseen liittyviä muutoksia. Monesti eri etuuksien välillä olevat sisällölliset eroavaisuudet liittyvät etuuden luonteeseen ja ne on säädetty perustellusta syystä. Esimerkiksi eri etuuksien lapsikorotuksista luopuminen järjestelmän yksinkertaistamisen tai yhdenmukaistamisen näkökulmasta ei välttämättä ole tarkoituksenmukaista.

1.2 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä tilanteissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistämällä voisi olla?

Katso kohta 1.1.

2. Toimeenpanon monimutkaisuus ja digitalisaation mahdollisuudet (välimietinnön ehdotukset 3 ja 4)2.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 3 valmistelussa?

-

2.2 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 4 valmistelussa?

Digitalisaation ja digipalveluiden edistäminen voi tarjota monille nykyistä paremmat mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin ja palveluihin. Digitalisaatio mahdollistaa esimerkiksi vammaisten henkilöiden itsenäisyyden ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tämän toteutuminen käytännössä edellyttää, että digitaaliset palvelut ja sovellukset suunnitellaan johdonmukaisesti mahdollisimman helppokäyttöisiksi ja niiden saavutettavuus varmistetaan poikkeuksetta jo suunnittelun alkuvaiheesta lähtien.

Digitaaliset palvelut ja sovellukset eivät kuitenkaan ole saavutettavissa kaikille. Vaikka palvelumuotoilulla pystytään toteuttamaan ja huomioimaan käyttäjien monimuotoisia tarpeita, tulee samalla ottaa huomioon se, että kaikki eivät tulevaisuudessakaan pysty käyttämään digitaalisia sovelluksia. Julkisilta toimijoilta edellytetään, että palveluita voidaan käyttää yhdenvertaisesti, mutta myös yksityisten toimijoiden tulisi huolehtia monikanavaisen asioinnin toteuttamisesta ja palveluiden tarjoamisesta yhdenvertaisesti.

Valtuutettu toteaa, että jatkoselvityksen yhteydessä tulisi kiinnittää erityistä huomiota sen erottamiseen, onko digitalisaation edistämässä kyse puhtaasti hallinnollisista toimista, esimerkiksi asiakirjojen toimittamisen tai uusimisen muistutuksista vai esimerkiksi sosiaaliturvaetuksien hakemiseen liittyvistä ennakoivista ja profiloivista toimista. Viranomainen voi kohdistaa positiivisia erityistoimia heikommassa sosioekonomisessa asemassa oleviin ja tällä tavoin edistää tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista yhteiskunnassa. Positiivisia erityistoimia kohdistettaessa on varmistettava toimien oikeasuhtaisuus. Teknologian hyödyntämisessä ennakoivasti sen arvioimiseksi ketkä olisivat oikeutettuja tai hyötyisivät mahdollisista heille kohdennetuista lisäpalveluista eniten, on erityisen tarkoin otettava huomioon, ettei henkilöitä, jotka tällaisessa arvioinnissa katsottaisiin kuuluvan palveluiden ulkopuolelle, tule kohdelluksi syrjivästi.

Erityisesti terveydentilatietojen tai tiettyjen sosiaaliturvaetuksien maksamisen perusteella tehtävien ennakoivien toimenpiteiden kohdalla on olemassa vaara, että asiakkaita profiloidaan ja heihin kohdistetaan epätarkoituksenmukaisia toimenpiteitä tämän profiloinnin perusteella. Eräissä EU-maissa on lähdetty hyödyntämään uusia teknologioita etuuksien väärinkäyttäjien riskiprofilointiin ja digitalisaatiota on kohdistettu merkittävästi valvontaan, yksilöitä mahdollisesti syrjivästi profiloiden. Näin ei tule eikä voi Suomessa tehdä. Tämän kaltaisen perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden kannalta kyseenalaisten uusien teknologioiden käytön sijasta dataa, uutta teknologiaa ja digitalisaatiota tulee hyödyntää ja kehittää käytettäväksi asiakkaiden hyvinvoinnin ja oikeuksien edistämiseksi samalla eri väestöryhmien yhdenvertaisuutta edistäen.

Digitalisaatiossa ja uusien teknologioiden hyödyntämisessä on välttämätöntä syrjinnän ehkäisemiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi tehdä tehokkaat saavutettavuus ja yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnit jo heti suunnittelun alussa, jatkaen arviointia läpi mahdollisen hankinnan, käytön ja käyttön.

3. Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvät etuudet (välimietinnön ehdotukset 5, 6 ja 7)**3.1 Onko eri etuuksia ja eläkkeitä koskevien lakien työkyvyttömyyden käsitteissä epätarkoituksenmukaisia eroja ja jos kyllä, niin millaisia?**

-

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

-

3.3 Komitea ehdottaa arvioitavaksi mahdollisuuksia liittää työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviin etuuksiin kannustimia ja veloitteita osallistua palvelutarpeen arviointiin ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittaviin palveluihin. Ehdotuksen mukaan palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulee huomioida. Mitä palveluja ehdotetun arvioinnin tulisi koskea?

Valtuutetulle tulleissa yhteydenotoissa toistuu usein tilanne, jossa henkilön työkyvyttömyyttä koskeva etuushakemus on hylätty ja henkilö katsotaan kuuluvan työllisyyspalveluiden piiriin työttömänä työnhakijana. Näissä tilanteissa henkilön työkyky on kuitenkin alentunut lääkärintodistusten perusteella, mutta ei työkyvyttömyysetuuksiin oikeuttavalla tavalla riittävästi. Työllisyyttä edistäviin palveluihin osallistuminen ja työnhaku ovat vahvasti työnhakijaa velvoittavia ja jos työnhakija menettelee työvoimapolitiittisesti moitittavalla tavalla, voidaan, työttömyysetuuden maksaminen keskeyttää. Henkilöllä, jonka työkyky on alentunut, ei ole samanlaisia edellytyksiä täyttää työ-voimapolitiittisia edellytyksiä.

Terveystila on yksi yhdenvertaisuuslain 8 §:n 1 momentissa mainituista kielletyistä syrjintäperusteista. Välillisen syrjinnän kieltö tarkoittaa, että näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö, joka saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella voi olla syrjintää. Pelkästään se, että jokin toiminta perustuu lakiin, ei vielä riitä oikeuttamaan epäsuotuisaa kohtelua vaan toiminnalla on oltava osoitettavissa hyväksyttävää tavoite, joka on asianmukainen ja tarpeellinen. On syytä pohtia, voitaisiinko henkilöille, joiden työkyky ei ole alentunut työkyvyttömyysetuuteen oikeuttavalla tavalla riittävästi ja jotka eivät pysty täyttämään työllisyyspalveluiden veloitteita, oma etuus- ja palvelujärjestelmä, joka edistäisi heidän työllistymistään, mutta myös kuntoutumistaan.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9)**4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa, joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?**

Kts. työkyvyn alenemiseen ja oikealla etuudella olemiseen liittyvä vastaus kohdassa 3.3.

5. Opiskelu ja osaamisen kehittäminen (välimietinnön ehdotukset 10, 11 ja 12)**5.1 Komitea ehdottaa, että etuusjärjestelmän tulee tukea ihmisten jatkuvaa oppimista ja edistää osallistumisen tasa-arvoa. Miten etuusjärjestelmää tulisi uudistaa, jotta se parantaisi osallistumisen tasa-arvoa ja tukisi jatkuvan oppimisen palvelujärjestelmän uudistamista?**

-

5.2 Komitea katsoo, että koulutukseen hakeutumisen tulee olla ensisijaista vailla ammatillista tutkintoa oleville nuorille. Miten nuorten sosiaaliturvaa tulisi uudistaa, jotta etuus- ja palvelujärjestelmien monimutkaisuus ja niiden sisälle asetetut kannustimet eivät aiheuttaisi koulutuksen tai muiden palvelujen ulkopuolelle jäämistä tai jättäytymistä?

-

5.3 Komitea ehdottaa selvitettäväksi edellytyksiä käynnistää opintotukijärjestelmän kokonaisuudistus. Millainen opintotukijärjestelmän uudistus tukisi opiskeluajan toimeentuloa, sujuvaa opiskelua, tavoiteajassa valmistumista ja opiskelijan hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta mielekästä opintopolkua?

-

6. Lasten ja perheiden sosiaaliturva (välimietinnön ehdotukset 13, 14 ja 15)6.1 Komitea ehdottaa työryhmän perustamista lapsilisän uudistamiseksi. Mitä lapsilisäjärjestelmän eri uudistusvaihtoehtojen valmistelussa ja arvioinnissa tulisi ottaa huomioon?

-

6.2 Komitea ehdottaa lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksen käynnistämistä. Miten ja mistä lähtökohdista lastenhoidon tukien järjestelmää tulisi uudistaa?

-

6.3 Vanhemmalla on vastuu lapsensa elatuksesta. Mitä muutoksia sosiaaliturva- tai muuhun lainsäädäntöön tulisi tehdä, jotta se tukisi vanhempien elatuskykyä?

-

7. Asumismenot ja asumismenojen korvaaminen (välimietinnön ehdotus 16)7.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 16 edistämisessä? Mikä asia tai mitkä asiat on tärkeintä selvittää?

Asumiseen liittyvien tukien tarkoitus on alentaa asumismenoja ja vähentää asunnottomuutta. Oikeus asuntoon on perustavanlaatuisen edellytys turvalliselle elämälle. Asunnottomuus on merkittävä riskitekijä kokonaisvaltaiselle syrjäytymiselle yhteiskunnasta. Asumisen tukemisessa tehdyt uudistukset ovat välimietinnön mukaan kasvattaneet yleisen asumistuen saajajoukkoa ja vieneet asumistukea kohti matalapalkkatukea. Koska asumistuessa hyväksyttävät asumismenot eivät ole seuranneet yleistä vuokratason nousua, jolloin asumistuen määrä on jäänyt jälkeen todellisten asumismenojen noususta. On pohdittava, kohdentuuko eri asumisen tuet sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla.

8. Toimeentulotuki ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen vähentäminen (välimietinnön ehdotukset 17 ja 18)8.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 17 ja 18 edistämisessä?

-

8.2 Mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää?

-

9. Etuus- ja palvelupolkujen toimivuus ja palvelujen tarjoaminen (välimietinnön ehdotukset 19, 20, 21, 22, 23, 24 ja 25)9.1 Miten työ- ja toimintakyvyn tukemista, seurantaa ja arviointia sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja tulisi vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollossa?

-

9.2 Mitä tulisi ottaa huomioon valmisteltaessaA) monialaista asiakassuunnitelmaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä?B) työkyky- ja kuntoutuspalvelujen yhtenäistä tietopohjaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä?C) vastuutyöntekijä-mallia eniten tukea tarvitseville?

-

9.3 Mitä muuta tulisi ottaa huomioon alaluvun 5.10 ehdotusten edistämisessä?

-

10. Sosiaaliturvajärjestelmän kannustin- ja byrokraloukut (välimietinnön ehdotukset 26 ja 27)10.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 26 ja 27 osalta?

-

11. Asumis- ja työperusteinen sosiaaliturva ja kansainvälinen liikkuvuus (välimietinnön ehdotukset 28, 29 ja 30)11.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 28, 29 ja 30 edistämisessä?

-

12. Syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistäminen ja yhdistäminen ansioturva huomioiden (komitean esitys seuraavalle hallitukselle)

12.1 Komitea esittää syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden alaluvussa 6.1. Tarkoituksena on selkeyttää ja yksinkertaistaa vaiheittain etuusjärjestelmää ja sen toimeenpanoa sekä helpottaa siirtymistä etuudelta toiselle. Mitä hyötyjä ja haasteita perusturvaetuuksien yhtenäistämiseen ja yhdistämiseen voi liittyä?

Sosiaaliturvakomitea kannattaa välimietinnössään yhden perusturvaetuuden selvittämistä sosiaaliturvauudistuksen seuraavassa vaiheessa. Valtuutettu toteaa, että yhden perusturvaetuuden selvittäminen on kannatettavaa. Valtuutetulle tulleiden yhteydenottojen perusteella sosiaaliturvajärjestelmä näyttäytyy asiakkaille monimutkaisena ja byrokraattisena, erityisesti siirryttäessä etuudelta toiselle. Etuudelta toiselle siirryttäessä kasvaa myös väliinputoamistilanteiden tai etuuksien maksukatkoksien riski. Tämä näyttäytyy erityisesti evätyjen työkyvyttömyyseläkehakemusten yhteydessä.

Sosiaaliturvajärjestelmän dilemma on se, että järjestelmän pitäisi turvata ihmisten riittävä toimeentulo ja huolenpito kaikissa elämäntilanteissa, kannustaa työkäisiä ja työkykyisiä työllistymään ja samalla järjestelmän tulisi olla julkisen talouden kannalta kestävä. Lisäksi järjestelmän tulisi olla oikeudenmukainen ja yhdenvertainen, mutta kuitenkin riittävällä tavalla asiakkaiden yksilölliset elämäntilanteet huomioon ottava. Sosiaaliturvaetuuksien ja -palveluiden kohdentaminen riittävällä tavalla ja täsmällisesti juuri niitä eniten tarvitseville tarkoittaa käytännössä etuuksien määräytymisperusteiden määrittelyä ja niiden tulkintaa.

Yhdenvertaisuus ei tarkoita sitä, että kaikkia tulee kohdella samalla tavalla, vaan ihmisten lähtökohdat otetaan huomioon. Yhdenvertaisuuslain mukainen positiivinen erityiskohtelu mahdollistaa vaikeassa sosioekonomisessa asemassa olevien henkilöiden erilaisen kohtelun. Tämä on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden ytimessä, kaikille samanlainen kohtelu saattaa jossakin tilanteessa muodostua syrjiväksi käytännöksi. Syyperusteisten etuuksien yhdistämisessä tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että se huomioi riittävällä tavalla yksilöiden erilaiset taustat ja lähtökohdat.

12.2 Mihin suuntaan perusturvaetuuksien yhtenäistämistä tulisi kehittääA) etuuksien ehtojen osalta?B) toimeenpanon osalta?

-

13. Ehdotusten priorisointi13.1 Välimietinnössä on komitean 31 ehdotusta tuleville hallituksille. Mitä kolmea ehdotusta tulisi edistää ensimmäisenä ja miksi?

-

14. Julkisen talouden kestävyys14.1 Sosiaaliturvauudistuksessa tehtävät ratkaisut voivat joko vahvistaa tai heikentää julkista taloutta pitkällä aikavälillä. Komitea on linjannut, että uudistuksen tulee osaltaan varmistaa julkisen talouden kestävyys työllisyyttä ja väestön työ- ja toimintakykyä vahvistamalla. Tulisiko sosiaaliturvan uudistamisella tavoitella parannusta julkisen talouden kestävyteen pitkällä aikavälillä ja jos kyllä, niin miten?

Sosiaaliturvajärjestelmän ensisijainen tarkoitus ei ole julkisen talouden kestävyden parantaminen vaan ihmisten toimeentulon turvaaminen. Toimeentulon turvaaminen ja terveydenhuollon ylläpitäminen mahdollistaa väestön hyvinvoinnin ja sitä kautta työllisyyden edistämisen sekä julkisen talouden kestävyden. Sosiaaliturvajärjestelmän rahoituspohjan turvaaminen on olennaista järjestelmän kestävyden kannalta, mutta mikäli sosiaaliturvan tavoitteena on ihmisten toimeentulon turvaaminen, tulee rahoituksen mahdollistaa ja turvata tämän tavoitteen toteuttaminen.

15. Komitean linjaukset toisen kauden työlle15.1 Komitea on linjannut toisen kautensa työstä aluvussa 6.2. Mikä luetelluista kokonaisuuksista on tärkein ja miksi?

Valtuutettu painottaa linjausta, jonka mukaan tulevaisuuden sosiaaliturvajärjestelmän tavoitteena on sosiaalisten riskien tasaaminen oikeudenmukaisella ja sosiaalisesti kestäväällä tavalla. Sosiaaliturvajärjestelmän tarkoitus on toimeentulon turvaaminen ja hyvinvoinnin edistäminen. Muut tavoitteet ovat viime kädessä keinoja tämän päätavoitteen toteuttamiseksi.

15.2 Mihin suuntaan lueteltuja kokonaisuuksia tulisi kehittää?

Kts. kohta 15.1.

16. Mitä muuta haluat todeta sosiaaliturvauudistuksesta?

-

Leimio Marko

Yhdenvertaisuusvaltuutettu - Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto